

Onverwachte genderfluiditeit

De middeleeuwse verbeelding van Sint-Wilgefortis

GHENT
UNIVERSITY

FACULTY OF ARTS
AND PHILOSOPHY

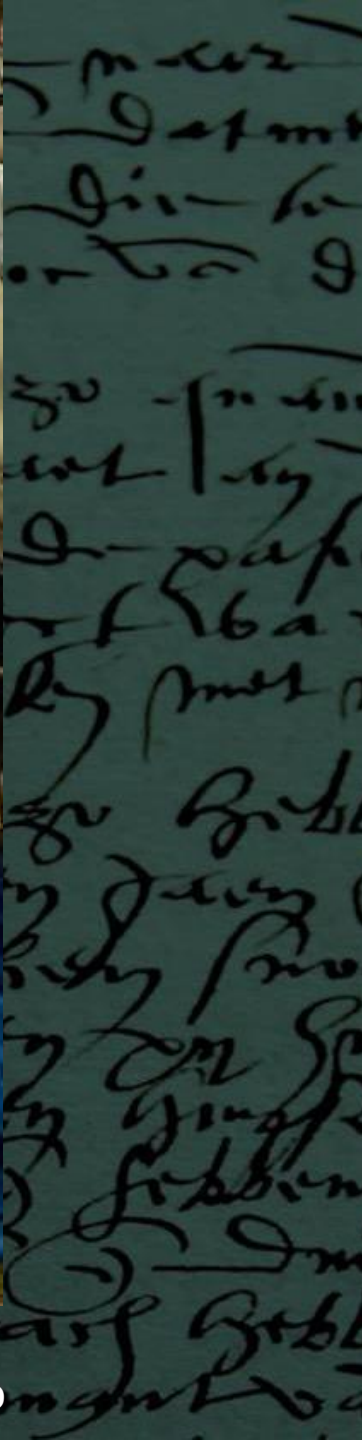
Dr. Jonas Roelens

Jheronimus Bosch,
Wilgefortistriptyk,
(ca. 1494-1515),
Venetië,
Gallerie dell'Academia

Rogier van der Weyden
Kruisafneming, 1430-1435, Madrid, Prado

Jheronimus Bosch,
Wilgefortstriptiek,
(ca. 1494-1515),
Venetië,
Gallerie dell'Academia

Wie was Wilgefortis?

Meester van Guillebert de Mets
e.a., Sint-ontkommer, 2de helft
15de E), Universiteitsbibliotheek
Gent, hs. 2750, fol. 112r.

Van Wilgefortis naar Ontkommer

“Wilgefortis, bruyt ende dochter Gods, verbliet u in Gode, want God heeft u ghebeth ghehoert ende Hy wilt uwen properen naem veranderen, dat ghy sult overtdaen Ontkommer heeten, das es alsoe vel te segghen als een moeder van alle bedructe herten, die by uwer beden ontcommert selen worden, ende ghy sult saen in die eeuwighe vroude comen, daer ghy met uwen bruydegom Jesum Christum ewelyck sult regneeren. Comt, u croene es al bereet.”

Brussel, KBR, ms. 21.875, fol. 13v-14r.

Anoniem, Getijdenboek (ca. 1440) Morgan Library and Museum, MS W.3, fol. 200v

Een succesverhaal in de Lage Landen

- Steenberghe (Breda):
 - ambacht van Poortugal (heerlijkheid Putten)
 - 6 mirakelen
 - eigen gilde & jaarlijkse processe
- 's Hertogenbosch
- Nijmegen
- Antwerpen
- Gent
- Brugge
- Frankrijk, Iberisch Schiereiland, Italië, Centraal-Europa & Scandinavië

Adellijke kringen

- Adolf IV van Kleef-Mark (1419)
- Filips de Goede
- Maria van Bourgondië

Weense Meester van Maria van Bourgondië, Sint-Wilgefortis in
Getijdenboek van Maria van Bourgondië (Brugge, ca. 1477)
Wenen, Österreichisches Nationalbibliothek, cod. 1857, fol. 125v

Ista ē
 virgo
 sapiens
 quam &
 vigilante
 inuenit q
 accepta sam

rade sumpsit secum oleum et ve

triffende d'ind d'arf zebboh zy sy komte d'uey
 d'aw d'at syem p'ingent d'and. p'ndaly d'uonding in

Anoniem, Sint-Wilgefortis
(detail liturgisch gewaad van de Orde van het Gulden Vlies,
Bourgondische Nederlanden, ca. 1425-40)
Wenen, Kaiserliche Schatzkammer

Hoe ontstaat een baardheilige?

- Volto Santo
- Nicodemus van Arimathea
- Lucca, 8ste E
- genderverwarring

Volto Santo (late 8ste E), Lucca, San Martinokathedraal

Wilgefortis visueel verbeeld

- Baardheilige: moeilijke opdracht kunstenaars
- Beide geslachten overtuigend in beeld brengen
 - smalle taille & borsten
 - voldoende baard
- Baard als negatief symbool
 - roept aversie op bij verloofde
- Baard als positief symbool
 - teken van religieuze standvastigheid
 - teken van macht & intellect

Hans Memling, Reinstriptiek
(1480)
Brugge, Sint-Janshospitaal

Anoniem, Triptiek met Wilgefortis en
Maria Egyptica (15de E)
Brugge, Sint-Janshospitaal

Santa ontkommer

Anoniem, Sint-ontkommer
late 15de-eeuw
Nijmegen, Sint-Stevenskerk

Het culturele leven van een baard

© © pinkypills/Corbis

the hipster beard

Het culturele leven van een baard

the terrorist beard

the Renaissance beard

Bernard van Orley, Karel V
(1515-1516)

Titiaan, Karel V (detail) (1548)

Rafael, Julius II (1511-12)

Pieter Bruegel, Boerenbruiloft (1567)

Anoniem, Helena Antonia (ca. 1590)

José de Ribera, Magdalena Ventura met echtgenoot en kind (1631)

Verdwijnen en vergeten

Anoniem, Sint-Wilgefortis (ca. 1700)
Sint-Martinuskerk Velzeke

Anoniem, Heilige Ontkommer (ca. 1800)
Sint-Onkomenakerk Bavegem

H. ONCOMENA. B.V.O.

Genderfluïditeit

- Humorenleer (Galenus)
- vóór de 18de E: één essentieel geslacht
- continuïteit m/v:
 - man: warm <-> vrouw: koud
- zelfde reproductieve structuur (naar binnen/ naar buiten)
 - penis=vagina, testikels=eierstokken etc.
- vrouwelijke structuur inferieure versie
- (Aristoteles: M & V verschillen wél)

Afleyckeninge van een Hermafrodite die
half Man, half Vrouwe is.

Genderfluiditeit

- Implicaties voor voortplanting & seksuele beleving
- mannelijkheid & vrouwelijkheid minder binair
- continuüm op een spectrum
- intersekse figuren
- 'one-sex model' blijft dominant tot 18de eeuw

Heilige genderfluiditeit

Anoniem, Heilige Pelagia van Antiochië (15de E) KBR, ms. 9282-85, fol. 254v

Et iour adonc establi
les citez prochaines
dentour sa semblent.

flambes. et les tormenteurs et ces autres
choses qui seulent traire hors les pensees
du cuer innocens. Et d'unques d'icele...

Geslachtsloze Adam

- Origenes van Alexandrië (185-254) en Gregorius van Nyssa (335-395)
 - Adam als androgyn prototype
 - Laatste Oordeel: geslachtsloos
- Augustinus van Hippo: M & V
- Tegentraditie blijft
- Guibert van Nogent (ca. 1055-1124)
 - onderscheid M/V door Zondeval

Meester van de Bible historique de Jean de Berry (ca. 1390-1400),
LA, J. Paul Getty Museum, Ms. Ludwig XIII 3, fol. 1r

Psalterium
 van Bonne de Luxembourg,
 NY, The Met

Getijdenboek
 (Nederlanden, 1410)

Creatie van Eva en
Geboorte van Ecclesia
(1225-47) Wenen,
Nationalbibliothek

Anoniem, *Christus in het graf* (16de eeuw): Christus met de hand op de borst in een zegend gebaar.
Lessines, Musée de Notre Dame à la Rose.

Genderfluïde Christus

- Elisabeth van Schönau (1129-1164)
- “Waarom werd de menselijkheid van onze Heer en Redder aan mij getoond in de vorm van een maagd en niet in de vorm van een man? En Hij beantwoordde mijn vraag door te zeggen dat de Heer dit zo gewild heeft, zodat het visioen op die manier ook Zijn gezegende moeder kon betekenen”
- Mechtild van Hackenborn (+ 1298)
- Gertrude van Hefta (+1301)
- Margarete d'Oingt (+ 1310)
- Juliana van Norwich (1342-1423)

ne puet mirre ne avsier

Cōmet le rone hermafroditus fut
muer: en demi homme & demi fe-
me par la damoisele salmacis.

- Christelijke tegenhanger Hermaphroditus
- combineert wereldlijke en geestelijke
mannelijke en vrouwelijke

Handwritten text in a Gothic script, likely a Dutch or Flemish manuscript, visible on the left margin of the page.

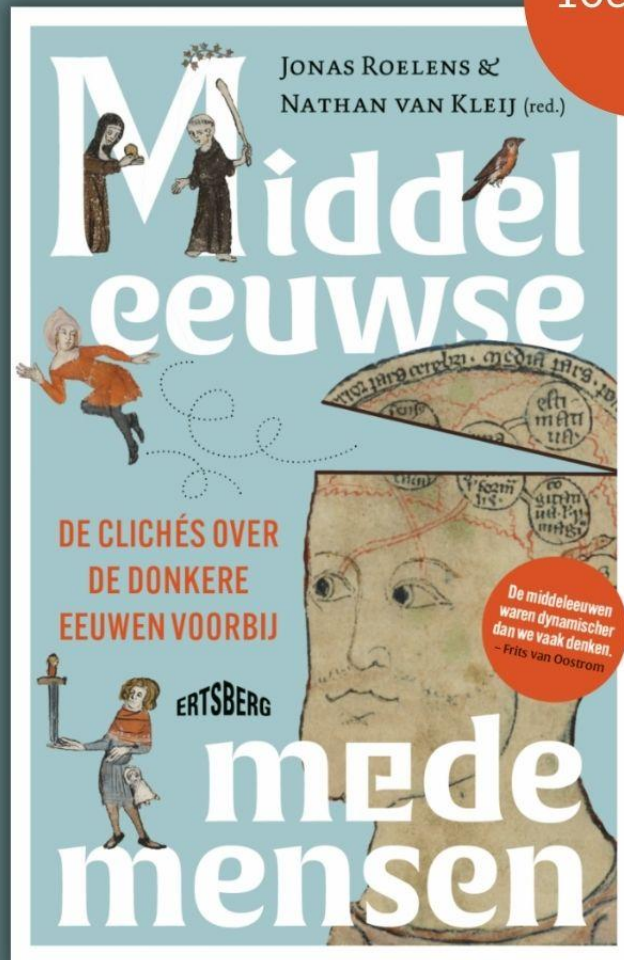
Gebroeders van Lymborch, Les belles heures du Duc de Berry, NY, The Met, fol. 184v

Handwritten text in a Gothic script, likely a Dutch or Flemish manuscript, visible on the right margin of the page.

Jheronimus Bosch,
Wilgefortistriptyk,
(ca. 1494-1515),
Venetië,
Gallerie dell'Academia

10e druk!

DE CLICHÉS OVER
DE DONKERE
EEUWEN VOORBIJ

ERTSBERG

De middeleeuwen
waren dynamischer
dan we vaak denken.
- Frits van Oostrom